

Dar kartą apie partnerystę ir santuoką

Aušra Maslauskaitė

Partnerystės įstatymo klausimas, prie kurio vėl grįžtama, kelia apščiai aistrų visuomenėje ir politikoje. Atrodytų keista – kodėl kyla šios įtampos, priešų ir savų paieškos, skaldomasi į bendro gėrio sergėtojus ir griovėjus? Kodėl kaitinama atmosfera, juk panašiai kaip sunku būtų rasti neturinčių giminių ar draugų emigracijoje, taip tektų paplušėti skersai ir išilgai išvaikštant Lietuvą ir ieškant tų, kurie nesutiko gyvenančių kartu ne santuokoje. Dauguma patys tai darė, daro arba turi pavyzdžių artimiausioje aplinkoje. Kolektyviniame emocijų šėlsme, apgaubusiame diskusijas dėl Partnerystės įstatymo, neretai nebeaišku, kuri pusė kam pritaria ar prieštarauja. Ar oponuojama Partnerystės įstatymui iš esmės, t. y. nepritariama tam, kad būtina teisės priemonėmis sutvarkyti partnerystės santykius (tiek vienos, tiek dviejų lyčių)? Ar laikomasi pozicijos, kad sutvarkyti būtina, bet tegu įstatymas netampa sudėtine šeimos teisinės bazės dalimi? Kartu nesantuokinę partnerystę pripažįstant santykiais, nepatenkančiais į šeiminių santykių aibę. Yra siūlymų vadinti juos jungtinės veiklos santykiais.

Akivaizdu, kad diskusijos atspindi diskursyvinės kovas, kuriose šeima yra tik didesnės dėlionės dalis. Joje – klausimai apie bendrą visuomenės tvarką, jos vardiklį (-ius), moralinius, socialinius, politinės organizacijos principus, įskaitant valstybės ir piliečių santykį. Šeima gula kartu su klausimais apie socialinę lytį (gender), svetur ji papildoma klausimais apie rasę, imigraciją ir kitus bendrabūvio dalykus. Šios diskursyvinės kovos yra grumtynės dėl galios apibrėžti tikrovę tam tikru naratyvu. Esminis klausimas – koks yra šio naratyvo santykis su „čia ir dabar“ esančia tikrove? Su tuo, kaip žmonės gyvena šeimoje, kaip jie rūpinasi, myli, išreiškia ir sulaukia atjautos, švelnumo?

Minimos diskursyvinės kovos nėra tik Lietuvos aktualijos, „sugrįžimo į teisingą tvarką naratyvas“ ryškus net ir toliau nei Vidurio ar Rytų Europa. Yra manančių, kad jis maitinamas daugumai visuomenių būdingų augančių socialinių ir ekonominių nelygybių, gausėjančių gretų nusivylusių, patyrusių socialinį kritimą žemyn ir ribotą kilimo viltį, sukauptos neteisingumo patirties, nepasitikėjimo valstybe ir jos institucijomis, gyvenimo neapibrėžtumu, su kuriuo sunku susidoroti. Žmonėms reikia turėti aiškų ir paprastų atsakymus, kodėl taip yra. „Sugrįžimo į teisingą tvarką“ naratyvas nesunkiai išpildo šį poreikį. Jis skaidrus, arti asmeninės patirties, emociškai jautrus ir suprantamas. Ar jis padeda suprasti tikrovės kompleksiskumą, peržengti „juoda-balta“, ieškoti sąlyčio su kitais ir kitokiais greta esančiais?

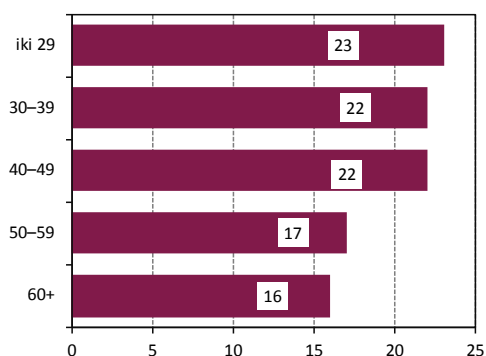
Turinys

Dar kartą apie partnerystę ir santuoką.....1	<i>Aušra Maslauskaitė</i>
Ar vienos lyties asmenų partnerystės įteisinimas keičia šeimos demografiją?.....3	<i>Agnė Egertė, Aušra Maslauskaitė</i>
Darbo ir šeimos balanso stygius.....6	<i>Ieva Dryžaitė</i>
Emocinio triūso dilemos: tėčių perspektyva.....7	<i>Artūras Tereškinas</i>
Ar reikia lopšelių lietuviškoms šeimoms?.....9	<i>Jurga Bužaitė-Vilkė</i>
Kaip ir kokiame būste gyvena vidurinės kartos atstovai?.....10	<i>Rasa Indriliūnaitė</i>

Bet grįžkime prie partnerystės, santuokos Lietuvoje, pažvelkime į šių santykių socialinę tikrovę. Partnerystė, arba sociologiškai kohabitacija (= gyvenimas kartu neįregistravus santuokos), Lietuvoje paplitusi. Jau daugiau nei du dešimtmečius šeimas lietuviai kuria tik po to, kai pagyvena kartu. Ir taip daro ne mažuma, bet dauguma, apie 60–70 proc. visų pradėdamų pirmųjų partnerystę yra ne santuokos (Dirsytė, Maslauskaitė, 2020). Jie gyvena ne santuokoje ne keletą mėnesių, kol išspręs visus organizacinius santuokos klausimus, o metus kitus. Sprendimas susituokti nusikelia į ateitį ir yra nulemtas studijų baigimo, būsto, įsitvirtinimo darbe ir kitų dedamųjų.

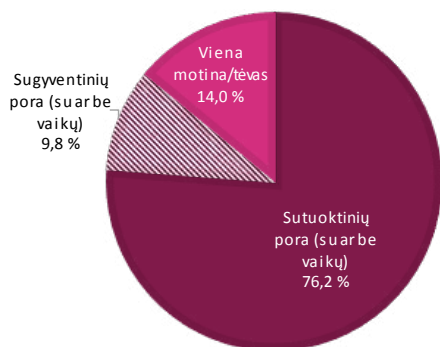
Dar daugiau – kohabitacijoje gyvena ne tik jaunimas, pradėdantis šeimines karjeras. Greta stoja ir tie, kurių santuokos iširo po skyrybų ar dėl partnerio mirties. Tokios nesantuokinės partnerystės Lietuvoje buvo paplitusios dar sovietmečio pabaigoje. Apie 60 proc. visų nesantuokinių partnerystę yra sudarę 40 metų ir vyresni Lietuvos gyventojai. Dauguma jų išsiskyrę, našliai ar turintys sutuoktinį, bet negyvenantys kartu (1 pav.). 2011 m. visuotinio gyventojų surašymo metu sugyventinių buvo apie 150 tūkst., jie sudarė apie 10 proc. visų šeiminių branduolių¹. Sugyventiniai augino apie 52 tūkst. vaikų. Taigi, žmonių, kurie „čia ir dabar“ gyvena nesantuokinėje partnerystėje arba skirtingais savo gyvenimo etapais yra joje gyvenę, Lietuvoje yra daug (2 pav.).

1 pav. Sugyventiniai pagal amžiaus grupes, 2011 m.

Šaltinis: 2011 m. Lietuvos Respublikos visuotinis gyventojų surašymas.

2 pav. Šeimos branduoliai pagal šeimų tipą

Šaltinis: 2011 m. Lietuvos Respublikos visuotinis gyventojų surašymas.

¹ Šeimos branduolys – sutuoktiniai, sugyventiniai su ar be vaikų, viena motina / tėvas su vaikais. Šeimos branduolys gali sudaryti atskirą namų ūkį arba būti dalis dviejų ar daugiau šeimų ar kitokių šeimų namų ūkio.

Kitaip nei sutuoktinių atveju, sugyventiniai neturi šeimos teisės normomis apibrėžtų ir reguliuojamų teisių ir pareigų vienas kitam, vaikams. Kalbama ne tik apie turtinius santykius, bet ir apie tėvų teisių bei pareigų sutvarkymą partneriams, kurie susilaukė vaikų nutraukus santykius. Kalbame apie vaiko išlaikymo, tėvo dalyvavimo vaiko auginime ir auklėjime klausimus. Juos įmanoma išspręsti pasitelkus kitas teises priemones, sakyti Partnerystės įstatymo oponentai. Kai kuriuos – taip, bet būtina nepamiršti, kad kitos priemonės ir jų taikymo būdai reikalauja išmanymo ir išteklių, o pastarųjų, deja, neretai partnerystėje susilaukę vaikų tėvai neturi. Tyrimai rodo, kad kohabitacijos su vaikais labiau būdingos žemesniems socioekonominiams sluoksniams. Todėl dėl esamo teisinio vakuumo dar labiau skriaudžiamos mamos, tėvai ir vaikai, kurie mūsų visuomenėje ir taip yra pažeidžiami. Dar daugiau, tokios šeimos nepatenka į kai kurių paramos šeimai priemonių aibę (pvz., parama pirmąjį būstą įsigyjančioms jaunoms šeimoms).

Ar sugyventiniai yra šeima? Medijose gausu *Partnerystės įstatymo* oponentų argumentų, kurie paremiami vienu ar kitu sociologinių apklausų rezultatais. Paminėtina, kad neretai rezultatai patogiai pritempiami prie argumento ir nelabai gilnamasi į metodologinius klausimo formulotės ypatumus, o kartu ir tai, ką šis klausimas bei jo pagrindu gautas atsakymas rodo. Na, bet gal tai ir pačių sociologų pasyvumo šviečiant politikus ir visuomenę problema.

Prieš gerą dešimtmetį atliktame reprezentatyviame *Šeimos stebėsenos* tyrime Lietuvos gyventojams pateikus įvairių gyvenimo kartu formų sąrašą klausta, ar tai yra, ar nėra šeima. Apie 70 proc. teigė, kad sugyventiniai su vaikais yra šeima, ir šis rodiklis buvo net didesnis nei vienišų motinų su vaikais atveju (apie 60 proc. teigė, kad tai yra šeima) (Maslauskaitė, 2011).

2019 m. atliktame *Šeimos ir nelygybių* tyrime (www.kartosisseimos.lt), kurio metu apklausti trys tūkstančiai 30–40 metų žmonių, apie 43 proc. respondentų pritarė nuomonei, kad „nėra nieko bloga, jei pora gyvena kartu be ketinimų kada nors susituokti“, tiesa, 42 proc. neturėjo nuomonės šiuo klausimu. 55 proc. manė, kad pora turėtų susituokti bent jau tuomet, kai susilaukia vaikų, tačiau trečdalis taip pat tam nei pritarė, nei nepritarė. 54 proc. apklaustųjų teigė, kad nesutinka, jog „vienos lyties asmenų poros turėtų turėti tas pačias teises, kaip ir skirtingos lyties asmenų poros“, tačiau 34 proc. buvo neapsisprendę.

Galima būtų aptarti ir daugiau tyrimų bei duomenų, tačiau ir to pakanka padaryti bent kelias išvadas ar kelti diskusinius klausimus. Pirma, šeiminių gyvenimas yra margas, žmonių nuomonės apie jį – taip pat. Šiandien jis margesnis nei praityje, kuri, beje, dažnai nepagrįstai įsivaizduojama monochromatiškai. Tačiau apie tai tiksliau ir korektiškiau

gali papasakoti šeimos istorikai. Antra, šeimos gyvenimo margumas verčia klausti, ar valstybė įsipareigoja ginti, apsaugoti tik dalį šeiminių gyvenimo? Visa kita pavadinant „jungtiniais veiklos santykiais“? Trečia, Lietuvos valstybė ir visuomenė cikliška įsitraukia į diskursyvinius karus dėl šeimos. Galime prisiminti 2008 m. Valstybinės šeimos politikos koncepcijos atvejį, Šeimos stiprinimo įstatymą ir kitus. Su

šiais karais mums teks gyventi ateityje, bet palinkėkime sau, kad jie nesikastų po pagrindais liberalios demokratijos, kuri ir suteikė mums šių karų privilegiją.

Literatūra

Maslauskaitė, A. (2011). Dar kartą apie šeimos vertybes. Demografija ir mes, 4.
Dirsytė, I., Maslauskaitė, A. (2020). Šeiminių gyvenimo kelio trajektorijos: sekų analizės rezultatai. Filosofija. Sociologija, 31(2), 139–147.

Ar vienos lyties asmenų partnerystės įteisinimas keičia šeimos demografiją? ◀

Agnė Egertė, Aušra Maslauskaitė

Per pastaruosius kelis dešimtmečius Europoje (ir kai kuriose kitose pasaulio šalyse) atsirado ryški tendencija vis daugiau teisių ir pareigų suteikti tos pačios lyties poroms, leidžiant joms registruoti partnerystę arba tuoktis. Tos pačios lyties asmenų partnerystė ir / ar santuoka yra teisiškai pripažinta daugelyje Europos Sąjungos šalių. Siekis įteisinti tos pačios lyties asmenų partnerystę Lietuvoje kelia emocinius ir politinius ginčus tarp šalininkų ir oponentų. Politikų ir visuomenės diskusijose daromos prielaidos, kad tos pačios lyties asmenų partnerystės teisinis suregulavimas pakenks santuokai grįstai šeimai, lems prigimtinės šeimos sampratos pokyčius ir iš esmės pakeis santuokos institutą. Tai galiausiai paveiks naujos kartos kultūrinės normas ir vertybes, kurios paskatins skyrybas, padidins ne santuokoje gyvenančių vaikų skaičių, skatins alternatyvius šeimos formavimo būdus, tokius kaip sugyvenimas ar vieniša tėvystė.

Tačiau ar kunkuliuojančios aistros viešojoje erdvėje yra pagrįstos, ar tikrai tos pačios lyties asmenų partnerystės įteisinimas paveiks santuokos vertę, šeimos gyvenimą? Viena iš galimybių moksliai atsakyti į šį klausimą – pažvelgti į šeimos demografinių rodiklių raidą šalyse, kuriose vienos lyties asmenų partnerystė įteisinta jau bent dešimtmetį.

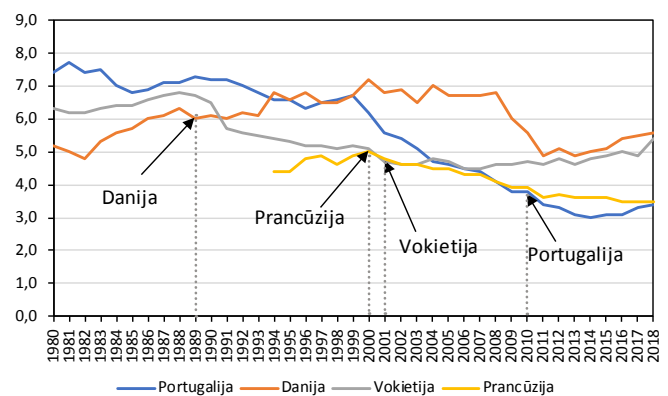
Šiame straipsnyje palyginsime kelių ES šalių šeimos demografijos rodiklius – bendruosius santuokų ir ištuokų, suminį gimstamumo, nesantuokinio gimstamumo rodiklius. Pastarieji yra pagrindiniai įrankiai įvardijant demografinę šeimos būklę ir tendencijas. Analizei pasirinkome ES šalis, kuriose vienos lyties asmenų partnerystė buvo įteisinta bent prieš dešimtmetį, kur turime pakankamą periodą. Šalys atstovauja skirtingiems ES regionams. Danija 1989 m. tapo pirmąja valstybe pasaulyje, teisiškai pripažinusi tos pačios lyties asmenų partnerystę, po jos sekė Prancūzija (1999 m.), Vokietija (2001 m.), Slovėnija ir Čekija (2006 m.), Vengrija (2009 m.) (Waldijk, 2020). Kai kurios iš šių šalių jau yra įteisinusios ir vienalyses santuokas (Danija, Prancūzija, Vokietija). Portugalija vienos lyties asmenų santuokas įteisinė 2010 m. ir prieš tai neturėjo periodo, kai buvo teisinė vienos lyties asmenų partnerystė.

Santuokos

Bendrasis santuokų rodiklis yra vienas iš demografinių rodiklių, kuris naudojamas analizuojant santuokos raidos pokyčius laike (santuokų skaičius 1 000 gyventojų). 1 ir 2 paveiksluose pavaizduota aptariamų Vakarų ir Vidurio Europos šalių bendrojo santuokų rodiklio dinamika, o rodyklės taškas rodo kalendorinius metus, kai buvo įteisinta vienos lyties asmenų partnerystė.

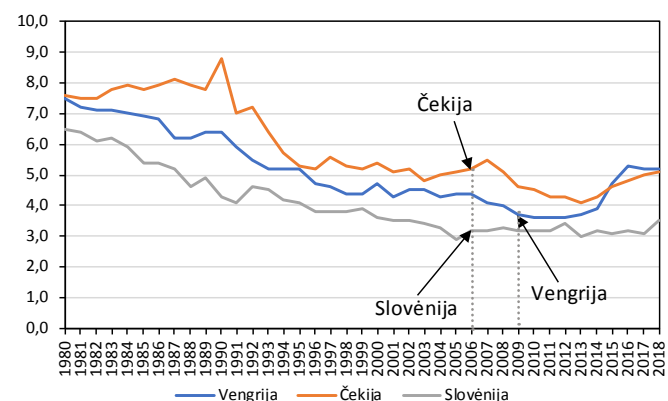
Žvelgiant į Prancūzijos, Vokietijos ir Portugalijos bendruosius santuokos rodiklius 1 paveiksle matyti, kad santuokų skaičius jau ne vieną dešimtmetį visose šalyse mažėja ir tai

1 pav. Bendrasis santuokos rodiklis Danijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir Portugalijoje, 1980–2019 m.

Šaltinis: Eurostat, žiūrėta 2021 m. kovo 8 d.

2 pav. Bendrasis santuokos rodiklis Čekijoje, Slovėnijoje ir Vengrijoje, 1980–2019 m.

Šaltinis: Eurostat, žiūrėta 2021 m. kovo 8 d.

pirmiausia susiję su tuo, jog vis daugiau žmonių šeiminių gyvenimą pradeda ar ir tęsia ne santuokoje. Partnerystės įstatymai šiose šalyse buvo priimti jau esant žemam ir krintančiam santuokų rodiklių lygiui. Danija – išimtis, joje maždaug nuo 1993 m. ir nuo 2008 m. santuokų rodiklis augo, o vėliau mažėjo. Prancūzijoje pastaruosius du dešimtmečius santuokų rodikliai išliko daugmaž stabilūs.

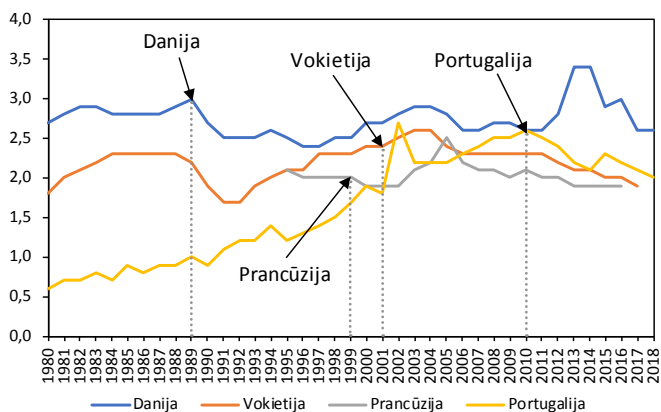
Vidurio Europos šalyse įteisinus vienos lyties asmenų partnerystes, santuokinių rodiklių dinamika jei ir kito, tai pirmiausia dėl ekonominių ir politinių priežasčių (2 pav.). Čekijoje nuo 2008 m. mažėjantis santuokų rodiklis yra 2008 m. finansinės ekonominės krizės rezultatas. Vengrijoje jis buvo stabilus, tačiau santuokų augimas po 2014 m. pirmiausia sietinas su vyriausybės vykdomomis paramos šeimai politikos priemonėmis, kurios nukreiptos į santuokas registruojamas poras. Slovėnijoje, kaip matome, ryškaus pokyčio po partnerystės įteisinimo (2006 m.) nestebima, santuokų lygis stabilizuojasi.

Taigi, žvelgiant į santuokų rodiklio dinamiką Vakarų ir Vidurio Europos šalyse, akivaizdu, kad jis atspindi ne vieną dešimtmetį Europoje trūkančius santuokos modelio pokyčius, prasidėjusius dar septintajame–aštuntajame dešimtmečiais Vakarų Europoje ir nusikėlusius į paskutinį XX a. dešimtmetį Vidurio Europos šalyse, kai šeiminių gyvenimas pradedamas ne nuo santuokos, o kohabitacijos. Akivaizdu, kad tos pačios lyties asmenų partnerystės ar santuokos pripažinimas turėjo mažai įtakos santuokų sudarymui, o santuokos vaidmuo jei ir kito, tai dėl kitų priežasčių.

Ištuokos

Žvelgiant į ištukų rodiklių dinamiką ilgalaikėje perspektyvoje Danijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje ir Portugalijoje, stebimi nevienareikšmiai rezultatai. Danijoje matome (3 pav.), kad įteisinus partnerystę (1989 m.) skyrybų rodiklis kiek sumažėjo, tačiau šis pokytis buvo trumpalaikis, o vėliau stabilizavosi ir nuo 2011 m. vėl pradėjo augti, 2014 m. stebimas ir vėl kritimas. Vokietijoje nuo 1992 m. augęs skyrybų rodiklis ir po partnerystės įteisinimo (2001 m.) kelerius metus dar augo, o nuo 2004 m. pradėjo vėl mažėti. Prancūzijoje

3 pav. Suminis ištukų rodiklis Danijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje ir Portugalijoje, 1980–2018 m.

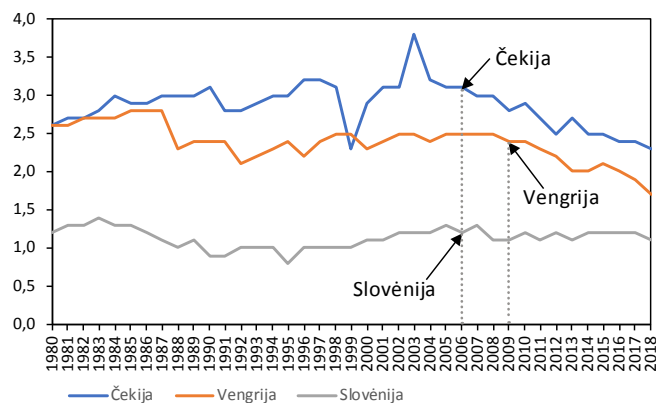

Šaltinis: Eurostat, žiūrėta 2021 m. kovo 8 d.

įteisinus partnerystę (1999 m.) skyrybų rodiklis kelerius metus nežymiai mažėjo, tačiau nuo 2002 m. stebimas didėjimas, kurį 2005 m. keičia nuosaikus skyrybų mažėjimas. Portugalijoje, kitaip nei prieš tai aprašytose šalyse, iki vienos lyties asmenų santuokos įteisinimo augęs skyrybų skaičius nuo 2010 m. ėmė palaipsniui mažėti.

Kaip matyti 4 paveiksle, Slovėnijoje ilgą laiką iki partnerystės įteisinimo (2006 m.) buvęs stabilus ištukų rodiklis ir po partnerystės įteisinimo žymiai nepasikeitė ir liko panašaus lygio su minimaliais svyravimais. Čekijoje partnerystę įteisinga jau mažėjant skyrybų skaičiui, kuris ir po įteisinimo (2006 m.) toliau mažėjo. Vengrijoje po partnerystės įteisinimo (2009 m.) taip pat stebimas ištukų rodiklių kritimas.

4 pav. Suminis ištukų rodiklis Čekijoje, Vengrijoje ir Slovėnijoje, 1980–2018 m.

Šaltinis: Eurostat, žiūrėta 2021 m. kovo 8 d.

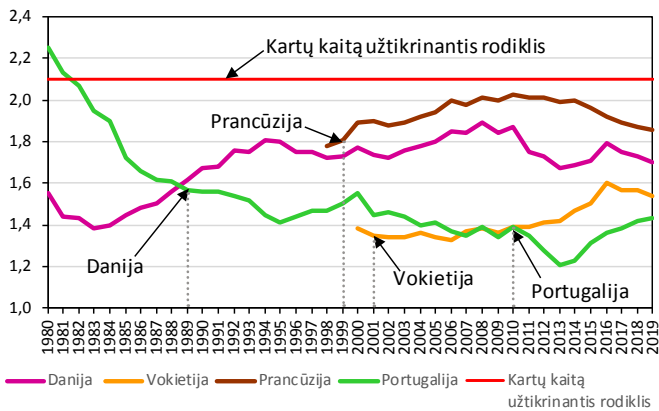
Taigi, ištukų rodiklių dinamika per dešimtmetį nuo tos pačios lyties asmenų partnerystės ar santuokos pripažinimo neleistų daryti išvados apie santuokos destabilizavimą, kurį bylotų augantys ištukų rodikliai.

Gimstamumas

Suminis gimstamumo rodiklis rodo vidutinį gyvų gimusių vaikų skaičių, kuriuos moteris pagimdė per visą reproduktyvų savo gyvenimo laikotarpį (15–49 m.). Kad būtų užtikrinta kartų kaita, suminis gimstamumo rodiklis turėtų siekti 2,1 vaiko.

Kaip matyti 5 pav., Prancūzijoje, Danijoje, Vokietijoje ir Portugalijoje jau beveik keturis dešimtmečius fiksuojamas žemas, kartų kaitos neužtikrinantis gimstamumo lygis. Danijoje gimstamumo augimas stebimas maždaug nuo 1983 m., kuris ir įteisinus vienos lyties asmenų partnerystę iš lėto augo iki 2008 m. ir vis dar būdamas labai žemo lygio nuo 2010 m. vėl pradėjo mažėti. Prancūzijoje gimstamumo augimas stebimas nuo 1998 m. ir po įteisinimo partnerystės (1999 m.) iki 2014 m. iš lėto didėjo, po to vėl pradėjo mažėti. Vokietijoje gimstamumo didėjimas stebimas nuo vienos lyties partnerystės įteisinimo (2001 m.) iki maždaug 2016 m., po to panašu, kad vėl pradėjo palaipsniui mažėti. Portugalijoje su tam tikrais nežymiais svyravimais prasidėjęs gimstamumo mažėjimas dar prieš keturis dešimtmečius įteisinus

5 pav. Suminis gimstamumo rodiklis Danijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir Portugalijoje, 1980–2019 m.

Šaltinis: Eurostat, žiūrėta 2021 m. kovo 8 d.

vienos lyties asmenų santuoką (2009 m.) ir toliau mažėjo iki 2013 m., po to stebimas nežymus augimas, tačiau yra labai žemo lygio.

Čekijoje, Vengrijoje ir Slovėnijoje porų dešimtmečių fiksuojamas drastiškas gimstamumo lygio mažėjimas ir tai susiję su ilgalaikiais gimstamumo pokyčiais (6 pav.). Mažiausio suminio gimstamumo rodiklio reikšmės visose šalyse buvo pasiektos apie 1999 m. Čekijoje gimstamumo lygio kreivė žemiausią tašką pasiekė apie 1998 m. ir nuo to laiko iš lėto didėjo, įteisinus partnerystę (2006 m.) ir toliau su tam tikrais svyravimais auga. Slovėnijoje gimstamumo lygis mažėjo iki 2003 m., po to sekė jo didėjimas, įvedus vienos lyties asmenų partnerystę gimstamumas ir toliau iš lėto didėja. Vengrijoje dar prieš kelis dešimtmečius pradėjęs kristi gimstamumas ir po partnerystės įteisinimo (2009 m.) kelerius metus mažėjo, nuo 2011 m. stebimas lėtas jo augimas.

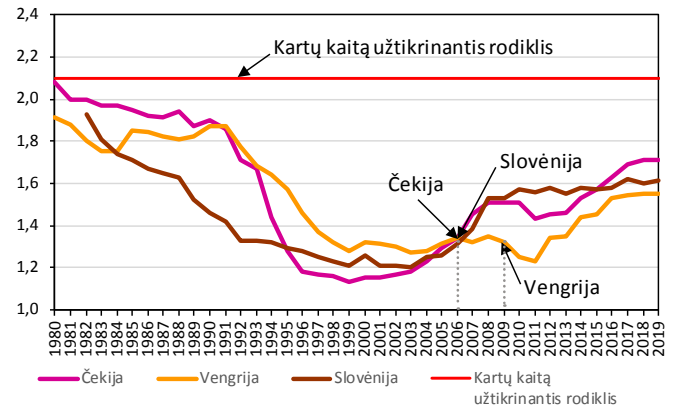
Nesantuokinis gimstamumas

Žvelgiant į vaikų, gimusių santuokos neįregistravusiems tėvams, rodiklį (7 pav.), Danijoje nesantuokinis gimstamumas ilgalaikėje istorinėje perspektyvoje kito iš lėto, palyginti su Vokietija ir Portugalija. Po partnerystės įteisinimo Danijoje (1989 m.) iki tol didėjęs nesantuokinis gimstamumas stabilizavosi ir tik praėjus maždaug 21 metams po partnerystės įteisinimo vėl pradėjo didėti (nuo 2010 m.). Prancūzijoje turime gana mažai duomenų, kad galėtume lyginti nesantuokinio gimstamumo dinamiką ilgalaikėje perspektyvoje, tačiau stebime, kad nuo XXI a. pradžios jis lėtai auga. Portugalijoje nesantuokinio gimstamumo augimas prasidėjo dar 1990-ųjų pradžioje, taigi, gerokai iki 2009 m., kai buvo įteisintos vienalytės santuokos. Vokietijoje, praėjus maždaug 11 metų po partnerystės įteisinimo, nesantuokinis gimstamumas stabilizavosi.

Kaip matyti 8 pav., Vengrijoje, Slovėnijoje ir Čekijoje nesantuokinis gimstamumas augo nuosekliai nuo 1980-ųjų. Pastaraisiais metais Slovėnijoje ir Čekijoje jis stabilizavosi. Vengrijoje iki 2015 m. didėjantį nesantuokinį gimstamumą keičia nesantuokinio gimstamumo mažėjimas.

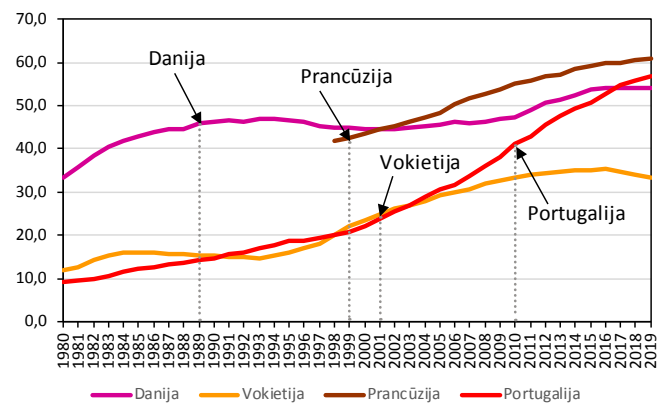
Apibendrinant analizuotų šeimos demografinių rodiklių raidą prieš ir po vienos lyties asmenų partnerystės ar santuokos

6 pav. Suminis gimstamumo rodiklis Čekijoje, Slovėnijoje ir Vengrijoje, 1980–2019 m.

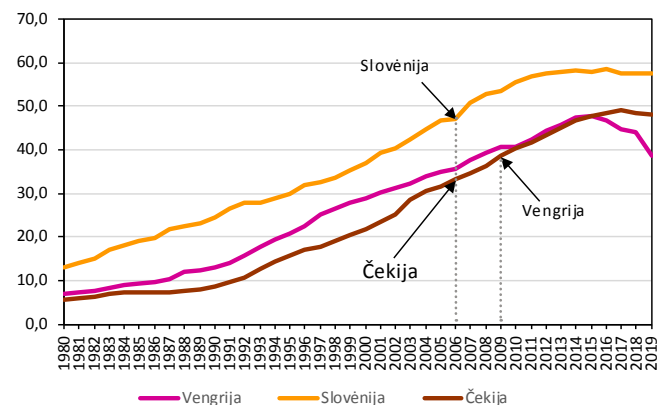
Šaltinis: Eurostat, žiūrėta 2021 m. kovo 8 d.

7 pav. Vaikų, gimusių santuokos neįregistravusiems tėvams, dalis Danijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir Portugalijoje, 1980–2019 m

Šaltinis: Eurostat, žiūrėta 2021 m. kovo 8 d.

8 pav. Vaikų, gimusių santuokos neįregistravusiems tėvams, dalis Danijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir Portugalijoje, 1980–2019 m

Šaltinis: Eurostat, žiūrėta 2021 m. kovo 8 d.

įteisinimo pasirinktose šalyse galima teigti, kad teisinis tos pačios lyties asmenų partnerystės ar santuokos pripažinimas neturi įtakos šeimos demografiniams rodikliams. Įteisinta vienos lyties asmenų partnerystė iš esmės nepakeitė šeimos formavimą atspindinčių rodiklių trajektorijų. Remiantis šalių patirtimi, akivaizdu, kad tos pačios lyties partnerystės ar santuokos įteisinimas neigiamų padarinių santuokos vertei vargu ar turės.

Literatūra

Waalddijk, K. (2020). What First, What Later? Patterns in the Legal Recognition of Same-Sex Partners in European Countries.

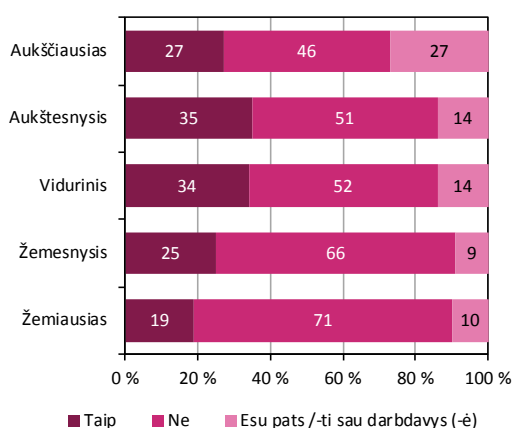
► Darbo ir šeimos balanso stygius

leva Dryžaitė

Pastaruoju metu daug mokslininkų pastebi, kad didelė dalis dirbančių žmonių stokoja galimybių derinti šeimos, asmeninius ir užimtumo poreikius. Mokslininkai tokią tendenciją interpretuoja situacija, kai šiuolaikinio gyvenimo standartai verčia žmones būti tobulais partneriais bei tėvais ir tobulais darbuotojais tuo pačiu metu. Pastebima, kad darbo ir šeimos suderinimo galimybių stoka gali sukelti dvikryptį konfliktą – viena vertus, jis gali kilti dėl darbo intervencijos į šeimą, kai darbo intensyvumas yra per didelis (angl. *work-to-family conflict*), kita vertus, jis gali kilti, kai atsakomybės šeimoje yra tokios didelės, kad trukdo darbui (angl. *family-to-work conflict*) (Lee, McHale, Crouter, Hammer ir Almeida, 2017). Pastarasis konfliktas dažniausiai atsiranda, kai namuose auga maži arba negalią turintys vaikai, yra slaugomas ligonis ar iškyla sveikatos problemų. Galimybė lanksčiai planuoti savo darbo laiką ir jį derinti su šeimos / asmeniniais poreikiais yra svarbi visiems dirbantiems, bet ypač šeimoms, susiduriančioms su minėtomis situacijomis. Manoma, kad tokių galimybių turinčios šeimos patiria mažiau darbo ir šeimos ar šeimos ir darbo konfliktų nei jų neturinčios šeimos, dėl to jų gyvenimo kokybė, tarpusavio santykiai yra geresni, o pasitenkinimas įvairiomis gyvenimo sritimis didesnis (Grzywacz ir Carlson, 2007; Jacobs ir Gerson 2001; William ir Boushey, 2010).

Šis darbo ir šeimos suderinamumo aspektas tampa itin reikšmingas dabar, kai darbo rinkoje vis labiau įsigali lankstumo principai, kurie ne visada padeda užtikrinti geresnes darbuotojų galimybes derinti darbą su šeimos poreikiais, jei vadovaujamosi lankstaus išnaudojimo ar nesaugaus lankstumo modeliais (o ne solidariu lyčių lygybės ar lankstaus saugumo modeliais) planuojant ir suvokiant darbuotojo laiką (Figart ir Mutari, 2000; Aidukaitė, Bogdanova ir Guogis, 2012). Nemažai mokslininkų, tokių kaip Tereškinas (2016), Gruževskis ir Brazienė (2017), Aidukaitė, Bogdanova ir Guogis

1 pav. Ar Jūsų darbdavys leidžia Jums lanksčiai planuoti darbo laiką pagal asmeninius poreikius, pvz., prisitaikyti prie vaiko priežiūros?

Šaltinis: Šeimų ir nelygybių tyrimas, 2019

(2012), teigia, kad per pastaruosius du dešimtmečius Lietuva eina neoliberalios, o ne socialdemokratinės socialinės politikos kryptimi, o tos krypties pasekmės stebimos jau dabar: vis labiau plinta prekarizacija, lankstus išnaudojimas, nestabilumas, nesaugus užimtumas ir neapibrėžtumas. Šiame kontekste pastebima, kad nemažos dalies gyventojų darbo sąlygos sudėtingėja, tad darbo ir šeimos suderinamumo klausimai tampa itin aktualūs, bet ne visiems prieinami.

Tyrime *Šeimos ir nelygybės* buvo siekiama išsiaiškinti, kokia dalis respondentų patiria darbo ir šeimos ar šeimos ir darbo konfliktus bei kaip dažnai. Įprastai darbo ir šeimos konfliktai tiriami pagal lytį, tačiau šiame straipsnyje pasirinkta kiek kita prieiga ir šis aspektas buvo tirtas pagal saviidentifikavimą su socialiniu sluoksniu, darant prielaidą, kad žemesniems ir viduriniams socialiniams sluoksniams save priskiriantys žmonės labiau kenčia dėl galimybių lanksčiai derinti darbo laiką su šeimos poreikiais trūkumo nei save priskiriantys aukštesniems sluoksniams.

Taigi pateiktoje duomenų analizėje buvo žiūrima, ar skiriasi žmonių galimybės derinti darbo ir šeimos poreikius bei patiriamas darbo ir šeimos konflikto intensyvumas, priklausomai nuo socialinio sluoksnio, su kuriuo jie tapatinasi. Duomenys rodo, kad didžioji dalis žmonių (51–66 proc.), kurie save identifikuoja su žemesniu, viduriniu ir aukštesniu sluoksniu (vidutiniu sluoksniu plačiąja prasme), negali lanksčiai planuoti savo darbo laiko pagal asmeninius ir šeimos poreikius. Prasčiausias darbo ir šeimos poreikių derinimo galimybės turi asmenys, save identifikuojantys su žemiausiu socialiniu sluoksniu, atitinkamai aukščiausiam sluoksniui save priskiriantys asmenys pasiskirsto tolygiau pagal galimybes lanksčiai planuoti savo laiką (1 pav.).

Tiriant darbo ir šeimos konfliktą, tyrimo *Šeimos ir nelygybės* duomenys parodė, kad:

- Dažniausiai dėl darbo keliamų sunkumų, nuovargio ir intervencijos į šeimą kentėjo respondentai, kurie save tapatinė su žemiausiu sluoksniu.
- Dėl per sunkių namų ūkio darbų ar šeimos rūpesčių dažniau kokybiškai dirbti ar susikoncentruoti darbe negalėjo aukščiausio sluoksnio atstovai.
- Bendrai pastebima, kad visų sluoksnių atstovai dažniau patyrė darbo intervencijos į šeimą sunkumų, o ne šeimos darbui (2 pav.).

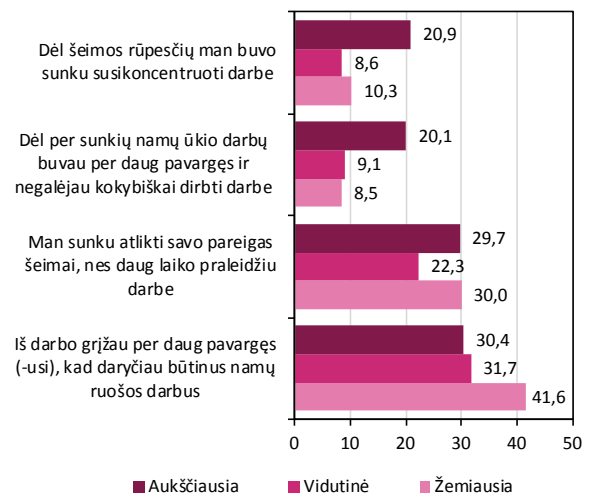
Apibendrinant galima teigti, kad didelė dalis žmonių, kurie save identifikuoja su žemesniais ir vidutiniais sluoksniu, neturi pakankamai galimybių derinti darbo ir šeimos poreikius bei dažniau patiria konfliktų, kylančių dėl darbo

intervencijos į šeimą. Šis konfliktas, kai darbo intensyvumas yra toks didelis, kad trukdo atlikti šeimos pareigas, būdingas ir aukščiausiam saviidentifikacijos sluoksniui. Įdomu tai, kad trečdalis aukščiausiam sluoksniui save priskiriančių asmenų gana dažnai per pastaruosius 12 mėnesių jautė per didelio užimtumo sukeltą konfliktą (angl. *work to family*) ir penktadalis – šeimos pareigų sukeltą įtampą darbui (angl. *family to work*). Šie duomenys leidžia daryti išvadą, kad nemaža dalis aukščiausios klasės atstovų jaučia dvikryptį – darbo ir šeimos / šeimos ir darbo konfliktą. Tikėtina, kad jis atsiranda dėl sau ir kitiems keliamų itin aukštų profesinių ir asmeninio gyvenimo standartų (sveikatos, grožio, buities, vaikų užimtumo) bei turimų įsipareigojimų. Žemiausio ir vidutinio saviidentifikacijos sluoksnių atstovai labiau jaučia vienkryptį konfliktą, kuris galbūt kyla dėl darbo intensyvumo, nesaugumo, užduočių gausos, autonomijos darbe trūkumo ir nepakankamų galimybių derinti jį su šeimos atsakomybėmis.

Literatūra

- Aidukaite, J., Bogdanova, N., Guogis, A. (2012). Gerovės valstybės raida Lietuvoje: mitas ar realybė? Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Lee, S., McHale, S. M., Crouter, A. C., Hammer, L. B., Almeida, D. (2017). Finding time over time: Longitudinal links between employed mothers' work-family conflict and time profiles. *Journal of Family Psychology*, 31(5), 604–615. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1037/fam0000303>
- Figart, D., ir Mutari, E. (2000). Work Time Regimes in Europe: Can Flexibility and Gender Equity Coexist? *Journal of Economic Issues*, 34(4), 847–871. Retrieved February 8, 2021. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/4227613>.
- Gerson, K., Jacobs, J. A. (2004a). The Work-Home Crunch. *Contexts*, 3(4), 29–37. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1525/ctx.2004.3.4.29>.

2 pav. Du kartus per mėnesį ir dažniau jautė šiuos dalykus, proc.

Šaltinis: Šeimų ir nelygybių tyrimas, 2019

- Gruževskis, B., Brazienė, R. (2017). Nesaugus užimtumas ir jo pokyčių tendencijos. Lietuvos socialinė raida, 6, Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Grzywacz, J. G., Carlson, D. S. (2007). Conceptualizing Work – Family Balance: Implications for Practice and Research. *Advances in Developing Human Resources*, 9(4), 455–471. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/1523422307305487>.
- Jacobs, J. A., Gerson, K. (2001). Overworked Individuals or Overworked Families?: Explaining Trends in Work, Leisure, and Family Time. *Work and Occupations*, 28(1), 40–63. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/0730888401028001004>
- Tereškinas, A. (2016). Vyrai nusivylimo ekonomikoje: tarp gero gyvenimo ir socialinės atskirties. Kaunas, Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, Versus aureus.
- Williams, J. C., Boushey, H. (2010). The Three Faces of Work-Family Conflict. The Poor, the Professionals, and the Missing Middle, Center for American Progress. Prieiga per internetą: <http://www.americanprogress.org/issues/2010/01/pdf/threefaces.pdf>.

Emocinio triūso dilemos: tėčių perspektyva ◀

Artūras Tereškinas

Knygoje „Daugis: karas ir demokratija imperijos amžiuje“ (2004) Michaelas Hardtas ir Antonio Negri teigia, kad globalioje ekonomijoje nematerialioms prekėms užimant vis didesnę vietą, emocinis triūsas ir mūsų gebėjimai jį atlikti tampa svarbiais mūsų vertės matais. Kaip mūsų gebėjimas atsilipti į kitų emocines reikmes emocinis triūsas vis labiau vertinamas tarp skirtingo darbo ir triūso rūšių. Galima sakyti, kad emocinis triūsas – emocinės kompetencijos, padedančios kurti ir palaikyti santykius – yra tapęs privilegijuotu globalaus piliečio ženklu. Tai kartu patvirtina ir emocijų galią formuojant socialinę ir kultūrinę tikrovę.

Norint dalyvauti emociniame triūse, būtina turėti emocinio kapitalo, kuris apibrėžiamas kaip afektyvių santykių šeimoje visuma, kurių metu vieni kitiems perduodami emociniai ištekliai. Kitais žodžiais tariant, emocinis kapitalas – tai emociniai ištekliai, sukaupti šeimos aplinkoje ir aktyvuojami siekiant apginti vaikų gerovę bei palengvinti teigiamus rezultatus skirtingose sferose. Mokslininkai teigia, kad didžiausią

dalį emocinio triūso šeimose vis dar atlieka moterys (Reay, 2000, 2004).

Nors aptariant emocinį kapitalą dažnai pabrėžiamos teigiamos emocijos, tokios kaip meilė ir prierašumas, kai kurie tyrėjai (Reay, 2000; Parcel et al., 2016) kalba ir apie tai, kad tėvai išnaudoja neigiamus jausmus, tokius kaip susirūpinimas, nerimas ar kaltė, kaip būdą paskatinti vaikus siekti geresnių rezultatų mokykloje ar užklausinėje veikloje.

Šiame straipsnyje siekiama trumpai žvilgtelėti į emocinę tėvystės pusę, t. y. į tai, kaip emocinį triūšą suvokia tėčiai. Koku būdu jie emociškai dalyvauja vaikų auginime? Kaip jie aktyvuoja emocinius resursus, siekdami palaikyti savo vaikų gerovę ir ateities perspektyvas? Čia naudojamos kelias tyrimo „Šeimos, nelygybės ir demografiniai procesai“ atliktais biografiniais interviu su tėčiais (iš viso atlikti 88 biografiniai interviu su 1970–1984 m. gimusiais skirtingos socialinės padėties tėčiais ir mamomis).

Pasak 38 metų Jokūbo, šeimos narius sieja ne tik kraujo, bet ir emociniai ryšiai, tačiau jo atveju su giminaičiais „jie nėra tiek gilūs, kaip, pavyzdžiui, su draugais ar su bičiuliais“. Tačiau šis vyras suvokia, kad emocinis investavimas tiek į draugystes, tiek į šeimą yra be galo svarbus. Kalbėdamas apie vaikus, šis tėtis pabrėžė tarpusavio pagarbą ir tiesos sakymą kaip auklėjimo įrankius: „Melas yra labai griežtai „ne“. Šitą vaikai labai gerai žino, tą stengiuosi akcentuoti. Ir pagarbą. Pagarba viens kitam. [...] Ir paskui per tą savo paties pavyzdį – vaikai mato, kaip mes elgiamės, kaip mes bendraujam, ką mes darom, tai aš manau, jie tikrai mokosi.“ Kitas informantas bendravime su vaikais labiausiai vertino atvirumą. Galima sakyti, kad atvirumas, įsiklausymas į vienas kito nuomonę yra šio tėčio emocinio kapitalo sudėtinė dalis:

Na, tikrai pasikalbam kiekvieną dieną, iš tikrųjų aš labai vertinu, kad jisai ta prasme yra atviras, kaip sakiau, mes daug metų gyvenom atskirai, dviese kartu tai gal dauguma draugų jo, ta prasme, jo draugų neidentifikuoja kaip jo tėčio, ta prasme, tai tai, sakykim, mūsų santykiai tokie šiek tiek daugiau nei tėvo ir sūnaus, na tokių geriausių draugų. Sakau, tikrai vertinu tą jo atvirumą, kad esant tikrai bet kokiai situacijai, gerai ar blogai, ta prasme, jis pasipasakos. Ir, kita vertus, ta prasme, jis tikrai įsiklauso į mano nuomonę ir kartais padaro taip, kaip sakau, ne dėl to, kad liepiu, bet dėl to, kad taip patariu (Giedrius, 44 m.).

Kitas informantas siekė su vaikais rasti „bendrą kalbą ir susitarti“ (Dovydas, 38 m.). Šio tėčio žodžiais, kartais tai pasiekti sunku, nes „emocijos išlenda, žinai, balsas gal pakeltas yra, bet niekada nėra jokio smurto. Nu, aš vengiu visiškai, nu, nes aš tai patyriau ir aš to perduoti kitiems nenoriu visiškai“ (Dovydas, 38 m.). Šis informantas stengėsi tramdyti neigiamas emocijas ir vengti bet kokio smurto kaip auklėjimo priemonės.

Nors dauguma informantų neskirstė vaikų priežiūros į moterišką ir vyrišką, vienam tėčiui atrodė, kad vyrai nelabai linkę dalyvauti vaikų užsiėmimuose, nes „vyrai nelabai suverti tam“. Pasak jo, „edukacija turbūt iš mamos yra geriau priimama, ten pasakų skaitymas, negu iš tėvo. Mama tai ir intonaciją palaikys, tėvas tai, žinai, atpils tekstą, be tarpų dar. Mano juokeliai netgi yra kitokie. Sako, tu nevaryk, nes vaikas išmoks, tai, žinai, bus baisu...“ (Gintaras, 45 m.).

Tačiau tiek šio, tiek kitų informantų požiūriu, vaikas privalo būti tėvų dėmesio centre: „Pirmas tikslas yra vaikai. Svarbiausias tikslas. Jų išsilavinimas. Kad jie atrastų save. Man tai yra svarbiausia, nes jeigu žmogus savęs nepažįsta, tai jis

tamsoj gyvena, tai jis gali ir tą gyvenimą tuščiai nugyventi“ (Jonas, 47 m.). Kaip teigė 37 metų Antanas, jis su žmona aktyviai stengiasi padėti savo vaikui atrasti norimą profesinę sritį ir būti laimingam:

Bet šiaip labai aktyviai, sakyčiau, šituo klausimu dirbam, ta prasme, kad stebim, kas, nu, kas vaikui natūralu, kas patinka, kuo jisai, žinai, norėtų. Bet, nu, bent jau aš taip jaučiu, kad mes visiškai neprikišam nieko. Nes kažkaip, žinai, yra tas toks jau dabar supratimas, kad bet kurioje srityje gali iš tikrųjų, nu, būti šaunuolis, ta prasme, gali, gali gerai padaryti, išsiveržti į priekį. Nu, nežinau, nu, ta prasme, kaip ko sociumas ten, taip sakant, reikalaus. Ir plius net ir tai iš tikrųjų nėra tiek svarbu, na, ta prasme, kad jisai turėtų būt sėkmingas, žinai. Svarbiausia, kad jisai kaifuotų darydamas tą, ką darys. Tai dėl to mes ir labiausiai stebim, ieškom, kas jam yra faina daryti (Antanas, 37 m.).

Nors cituojami informantai mažai tiesiogiai kalbėjo apie emocijas, beveik visuose interviu buvo jaučiamas rūpestis vaikais: mėginimas ne tik kuo daugiau praleisti su jais laiko, bet ir mokyti juos savo gyvenimo pavyzdžiu, leisti pasirinkti mėgstamas veiklas, dalintis išgyvenimais. Stengiamasi nemušti vaikų net tada, kai santykiai persipildo neigiamų emocijų. Sprendimai priimami kartu su vaikais. Vengiama priekaištauti vaikams dėl jų pasirinkimų, t. y. skatinant vaikus siekti geresnių rezultatų nenaudojamos neigiamos emocijos. Vertinama savitarpio pagarpa ir atvirumas. Dauguma vyrų mano, kad jų emocinės investicijos į vaikus tokios pat svarbios, kaip ir moterų. Pabrėžtina, kad dauguma vyrų neužkrovė visos atsakomybės už vaikų emocinį, socialinį, psichinį, moralinį ir intelektualinį vystymąsi savo žmonoms ar partnerėms. Tai buvo laikoma bendru darbu ir abiejų tėvų interesu. Visa tai leidžia daryti prielaidą, kad auklėdami savo vaikus Lietuvos vyrai vis daugiau užsiima emociniu triūsu, susijusiu su rūpesčiu vaikais ir partneriais, socialinių ir emocinių ryšių tarp tėvų ir vaikų kūrimu ir palaišymu šeimose.

Literatūra

- Hardt, M., Negri, A. (2004). *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. New York: Penguin.
- Parcel, T. L., Hendrix, J. A., Taylor, A. J. (2016). How Far Is Too Far?: Gender, Emotional Capital, and Children's Public School Assignments. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World* Volume, 2, 1–20.
- Reay, D. (2000). A useful extension of Bourdieu's conceptual framework? Emotional capital as a way of understanding mothers' involvement in their children's education? *The Sociological Review*, 48(4), 568–585.
- Reay, D. (2004). Gendering Bourdieu's concepts of capitals? Emotional capital, women and social class. *The Sociological Review*, 52(2): 57–74.

Ar reikia lopšelių lietuviškomis šeimoms? ◀

Jurga Bučaitė-Vilkė

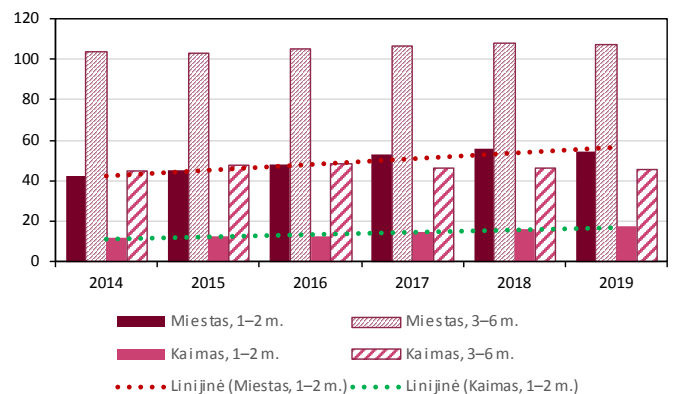
Kalbant apie ankstyvąjį vaikų ugdymą, keliami itin platūs klausimai, tokie kaip tėvų įsitraukimas ir auklėtojų vaidmuo, šeimos politikos priemonių įvairovė ir aprėptis, vaiko vystymasis ir sociopsichologinė raida, vaikų lopšelių-darželių paslaugų prieinamumas, kokybė ir pedagogų pasirengimas, šeimos vaidmuo ir tėvų dalyvavimas darbo rinkoje. Europos Sąjungos politikoje taip pat akcentuojama būtinybė valstybėms narėms suteikti prioritetus skatinant aukštos kokybės ankstyvąjį ugdymą ir užtikrinant sėkmingą lopšelio paslaugų infrastruktūros vystymą. Viena svarbiausių prižasčių yra galimybė diegti įvairius socialinės nelygybės mažinimo instrumentus, kurie padėtų amortizuoti šeimų socioekonominės nelygybės skatinant ankstyvojo amžiaus vaikų įsitraukimą į ugdymo ir priežiūros sistemą. Šioje diskusijoje taip pat aktuali 2019 m. birželio 13 d. patvirtinta ES Tarybos Direktyva dėl geresnės tėvų ir prižiūrinių asmenų profesinio ir asmeninio gyvenimo pusiausvyros, kurioje apibrėžtos nuostatos peržiūrėti šeimos politikos priemones, leidžiančias tėvams ir ypač moterims aktyviau dalyvauti darbo rinkoje¹.

Lietuvoje darželių-lopšelių paslaugų pasiūla nėra itin didelė. Viena vertus, tai paaiškinama žvelgiant į valstybinę vaiko priežiūros atostogų tvarką, siūlančią lanksčias vaiko priežiūros išmokų schemas iki kol vaikui sukaks 2 metai arba prižiūrint vaiką iki 3 metų, nemokant išmokos visą laikotarpį, tačiau garantuojant darbo vietos išsaugojimą. LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija siūlo nuo 2022 m. įgyvendinti vaiko priežiūros atostogų tvarkos ir išmokų pakeitimus, leidžiančius dalį vaiko priežiūros laikotarpio perleisti tėvams (vyrams), kol vaikui sueis 2 metai. Vaiko priežiūros tvarkos pakeitimai siūlomi reaguojant į ankstyvojo amžiaus vaiko priežiūros paslaugų trūkumą didmiesčiuose, o ypač Vilniuje. Kita vertus, reikėtų nepamiršti ir visuomenėje susiformavusių nuostatų dėl vyrų ir moterų vaidmenų pasiskirstymo auginant mažamečius. Pagrindinis iššūkis susijęs su ankstyvojo ugdymo (lopšelio priežiūros paslaugų grupėse iki 2 metų amžiaus) paslaugų prieinamumu ir pasiūla dirbančioms šeimoms tiek miesto, tiek kaimiškose savivaldybėse. Dalis savivaldybių turi arba ribotą lopšelių grupių skaičių, arba tokių vaiko priežiūros paslaugų nesūlo visai. Remiantis ES šalių patirtimi, tik maža dalis valstybių garantuoja pilnai ar dalinai subsidijuojamas lopšelio paslaugas (6–18 mėn. amžiaus vaikams) šeimoms pasibaigus apmokamoms vaiko priežiūros atostogoms, pavyzdžiui, Danija, Vokietija, Estija, Latvija, Slovėnija, Suomija ir Švedija (EURYDICE ataskaita, 2019). Kitose valstybėse, tarp jų ir Lietuvoje, tokios lopšelių paslaugos yra teikiamos,

tačiau rinka gana ribota, o lopšelių grupes turi ne visos ikimokyklinio ugdymo įstaigos ir dažnai vaikus priima tik nuo 2 metų amžiaus. Pavyzdžiui, Kauno miesto savivaldybės duomenimis, Kaune 2021 m. veikia 93 ikimokyklinio ugdymo įstaigos, kurių tik dalis yra skirta lopšelio grupėms.

Jeigu žvelgtume į kaimo ir miesto teritorijose gyvenančių šeimų situaciją ir ankstyvojo amžiaus vaikų įtraukimą į darželių sistemą Lietuvoje, teritoriniai skirtumai yra itin reikšmingi. 2014–2019 m. laikotarpiu vaikų, dalyvaujančių ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme, dalis mieste reikšmingai didėjo (1 pav.). Pavyzdžiui, 1–2 m. amžiaus vaikų grupėse vaikų dalis lopšeliuose nuo 42,1 proc. padidėjo iki 54,3 proc. Priešingai, kaimo teritorijose įtraukimas yra kur kas nuoseklesnis ir lėtesnis. Pavyzdžiui, 2014 m. 1–2 m. amžiaus vaikų dalyvavimas lopšeliuose kaimo teritorijose sudarė tik 11,7 proc. 2019 m. ankstyvo amžiaus vaikų įsitraukimas siekė 17,1 proc.

1 pav. Vaikai, dalyvaujantys ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme keliose amžiaus grupėse, proc. 2014–2019 m. laikotarpiu

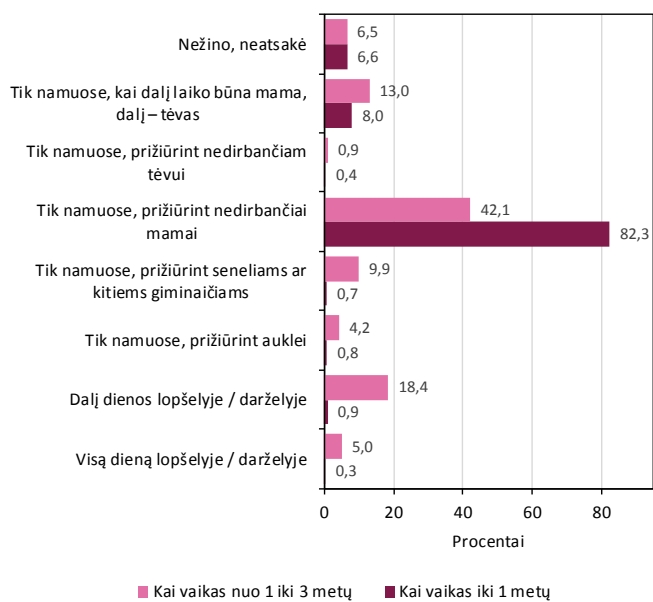
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2021.

Kokius pasirinkimus turi mūsų šeimos?

Kaip rodo reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos „Šeimų ir nelygybių tyrimas“, atliktos 2019 m., duomenys, gyventojų, kurių amžius apklausos metu buvo nuo 35 iki 49 m., nuomonės apie ankstyvojo amžiaus vaikų priežiūros prioritetus labai skiriasi. Šie skirtumai ypač akivaizdūs, kai žvelgiame į skirtingo amžiaus vaikų grupes. Mūsų tyrime buvo klausiama, kaip reikėtų prižiūrėti ikimokyklinio amžiaus vaikus ir koks būdas būtų geriausias vaikui skirtingose amžiaus kategorijose: nuo gimimo iki metų, nuo 1 iki 3 metų bei vaikui nuo 3 iki 6 metų amžiaus. Jeigu žvelgtume į tėvų prioritetus prižiūrėti ankstyvojo amžiaus vaikus, čia nuostatos gana tvirtos (2 pav.). Dauguma tėvų (82,3 proc.) vienareikšmiškai teigia, kad vaikai iki 1 metų turi būti prižiūrimi namuose, kur šias pareigas atlieka nedirbančios motinos (esančios vaiko auginimo atostogose).

¹ Directive (EU) 2019/1158 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on work-life balance for parents and carers and repealing Council Directive 2010/18/EU.

2 pav. Ankstyvojo amžiaus vaikų priežiūros pasirinkimai, N=3005.

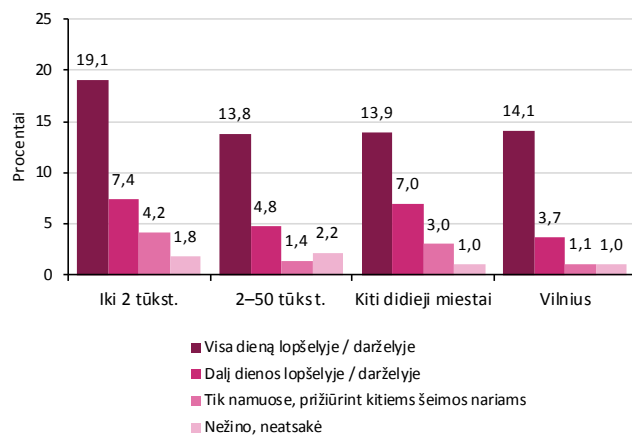
Šaltinis: Šeimų ir nelygybių tyrimas, 2019.

Vaikui augant (nuo 1 iki 3 metų amžiaus), tokios nuostatos po truputį keičiasi ir tik 42,1 proc. tėvų teigia, kad vaikai turi būti prižiūrimi namų aplinkoje. Kitos vaikų priežiūros alternatyvos yra itin nereikšmingos abiejose vaikų amžiaus grupėse. Tai rodo, kad, viena vertus, tėvų nuostatas veikia valstybės subsiduojama vaiko priežiūros atostogų tvarka bei esama lopšelių paslaugų sistema. Kita vertus, motinos vaidmuo ankstyvajame vaiko amžiuje itin sureikšminamas.

Tačiau jeigu žvelgtume į vyresnio amžiaus – nuo 3 iki 6 m. – vaikų grupę, tėvų nuostatos dėl vaikų priežiūros strategijų keičiasi

reikšmingai. Taip pat aktualus tampa ir tėvų gyvenamosios vietovės dydis, pavyzdžiui, didmiesčiuose ar mažose kaimo vietovėse (3 pav.).

3 pav. Kaip reikėtų prižiūrėti ikimokyklinio amžiaus vaikus, kai vaikas yra nuo 3 iki 6 m. (iki priešmokyklinės grupės), ir gyvenvietės dydis, proc. nuo populiacijos (n=1829).

Šaltinis: Šeimų ir nelygybių tyrimas, 2019.

Kaip rodo apklausos rezultatai, nepaisant vietovės dydžio, tėvai sutinka, kad vaikai nuo 3 iki 6 metų amžiaus turi būti prižiūrimi ikimokyklinėse įstaigose. Savo poreikiu išsiskiria kaimo vietovės (iki 2 tūkst. gyventojų), kuriose gyvenantys tėvai palaiko nuostatas dėl vaikų visos dienos priežiūros darželiuose. Tokie skirtumai gali būti aiškinami atsižvelgus ir į socioekonominius tėvų padėties skirtumus Lietuvos teritorijoje, kai kaimo vietovėse aktualus poreikis užtikrinti visavertę vaikų priežiūrą, maitinimą ir ugdymą ikimokyklinėse įstaigose.

► Kaip ir kokiame būste gyvena vidurinėsios kartos atstovai?

Rasa Indriliūnaitė

Apsirūpinimas gyvenamuoju būstu – vienas esminių asmens poreikių ir svarbus kriterijus, apibrėžiantis jo gerovę ir poziciją visuomenėje. Nors pastaraisiais dešimtmečiais būsto nuosavybės prieinamumas daugelyje modernių būsto sistemų darosi vis sudėtingesnis, gyventojų aspiracijos jos atžvilgiu išlieka gana didelės. Privati būsto nuosavybė tampa vis reikšmingesniu namų ūkių ekonominio saugumo garantu, pasiektos socialinės padėties žymeniu ir ateities investicija. Šiuos lūkesčius iš dalies lemia ir dalies nacionalinių vyriausybių politika – siekdamas taupyti viešųjų paslaugų išlaidoms, jos gana aktyviai palaiko namų ūkių asmeninės atsakomybės už savo gerovę prisiėmimą (Druta, Ronald, 2016).

Būsto politikos tyrimai Vakarų šalyse atskleidžia, kad išaugusi individuali namų ūkių atsakomybė už apsirūpinimą būstu išryškina tarpgeneracinius ir socioekonominius jų skirtumus.

Labiausiai šie skirtumai matomi lyginant vyresniosios ir jaunosios kartų namų ūkių situacijas. Siekdamas privataus būsto nuosavybės pažeidžiamiausios yra jaunosios, būsto rinkoje debiutuojančios kartos, susiduriančios su išaugusiomis būsto kainomis ir valstybės paramos būstui įsigyti netolygumais, todėl jų apsirūpinimo būstu procesas ne visada būna sklandus (Higgs, Gilleard, 2010; Mckee, 2012; Ronald, Elsinga, 2012). Šie procesai yra susiję ir su tam tikrais visuomenės individualizacijos bei demografiniais pokyčiais. Šiandienų jaunųjų kartų, skirtingai nei jų tėvų, perėjimo į suaugusę trajektorijos stipriai išsitiesia laike, įgyja naujų formų, dinamikos, nebėra linijinės. Todėl ir su suaugusiojo gyvenimu siejami tradiciniai „atributai“ – gyvenimas atskirai nuo tėvų, įsitvirtinimas darbo rinkoje, partnerystė arba santuoka įgyjami vėlesnio amžiaus. Ilgalaikių įsipareigojimų atidėjimas, nesaugumas darbo rinkoje, sumažėjusios

socialinės garantijos, išaugusios būsto kainos lemia, kad jauni žmonės yra linkę tėvų namus laikyti tam tikru „saugumo tinklu“ ir neskuba iš jų išsikelti (Clapham ir kt., 2014; Lennartz ir kt., 2016). Savarankiškos būsto karjeros procesas taip pat tampa vis mažiau tradicinis, jauniems namų ūkiams balansuojant tarp visiško savarankiškumo ir nepriklausomybės nuo tėvų gyvenamosios vietos atžvilgiu bei dalinės priklausomybės (per teikiamą paramą).

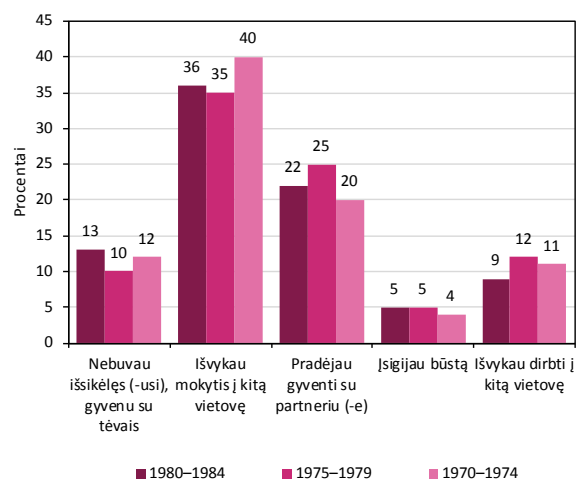
Šeimų ir nelygybių tyrimo (2019) duomenys leidžia įvertinti 1970–1984 m. gimusių Lietuvos gyventojų gyvenimo tvarkaraščių ypatumus jų perėjimo į suaugusę laikotarpį. Vienas reikšmingų jauno asmens savarankiško gyvenimo riboženkliai yra apsigyvenimas atskirai nuo tėvų ir būsto įsigijimas, todėl verta plačiau jį paanalizuoti. Paprašius tyrimo dalyvių įvardyti pagrindines išsikėlimo iš tėvų namų priežastis, dažniausiai jos siejamos su išvykimu mokytis ir apsigyvenimu su partneriu (-e), taip pat išvykimu dirbti į kitą vietovę ir būsto įsigijimu (1 pav.).

Vertinant skirtumus tiriamųjų grupėje tarp skirtingo amžiaus kohortų, išsiskiria gimusiųjų 1970–1974 m. kohorta, jos atstovams dažniausia išsikėlimo iš tėvų namų priežastimi nurodant išvykimą mokytis į kitą vietovę (40 proc.). Atitinkamai išsikėlimas iš tėvų namų, nes pradeda gyventi su partneriu (-e), sudarė mažiausią šios kohortos atstovų atsakymų procentinę dalį (20 proc.), palyginti su jaunesnėmis kohortomis. Vidurinėsios amžiaus kohortos – gimusiųjų 1975–1979 m. atstovai išsiskiria tuo, kad, palyginti su kitomis kohortomis, apsigyvenimas su partneriu (-e) kaip išsikėlimo iš tėvų namų priežastis sudarė didžiausią jų atsakymų procentinę dalį (25 proc.), o išvykimas mokytis į kitą vietovę – mažiausią – 35 proc.

Lyginant trijų amžiaus kohortų atstovų atsiskyrimo nuo tėvų (pirmą kartą gyveno atskirai nuo tėvų bent 3 mėnesius) amžiaus vidurkius, matyti, kad jaunėjančiam respondentų amžiui tėvų namuose užsibūta ilgiau – atitinkamai 1970–1974 m. gimę respondentai pirmą kartą atskirai nuo tėvų apsigyveno būdami 19,7 metų, o gimusieji 1980–1984 m. – 20,4 metų. Vertinant respondentų būsto karjeros trajektorijas ir amžių, kada apsigyveno dabartiniame būste, matyti, kad ilgiausią kelią nuo pirmojo atsiskyrimo nuo tėvų iki apsigyvenimo dabartiniame būste nuėjo vyriausios kohortos – 1970–1974 m. gimę respondentai – jiems tai užtruko vidutiniškai 13,6 metų. Atitinkamai jauniausios analizuotos kohortos – gimusiųjų 1980–1984 m. respondentų tai užtruko mažiau – 8,9 metų.

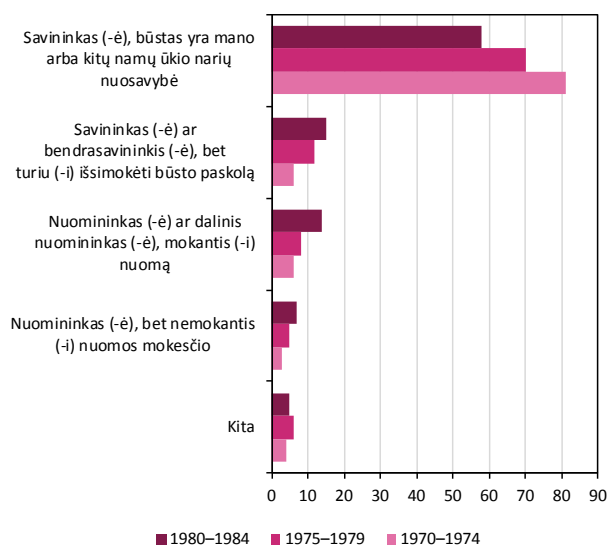
81 proc. apklaustų vyriausios kartos – gimusiųjų 1970–1974 m. respondentų nurodė, kad būstas, kuriame šiuo metu gyvena, yra jų ar kitų namų ūkio narių nuosavybė (žr. 2 pav.). Ši amžiaus grupė būsto nuosavybės statuso atžvilgiu lenkia ir bendrą šalies vidurkį, kur būsto savininkai sudaro 77 proc. (Eurostat, 2018). Šią kohortą galima laikyti saugiausia apsirūpinimo būstu atžvilgiu, kadangi amžiui

1 pav. Dėl kokių priežasčių išsikėlėte iš tėvų namų? (N=3005)

Šaltinis: Šeimų ir nelygybių tyrimas, 2019.

2 pav. Jūs esate būsto, kuriame dabar gyvenate... (N=3005)

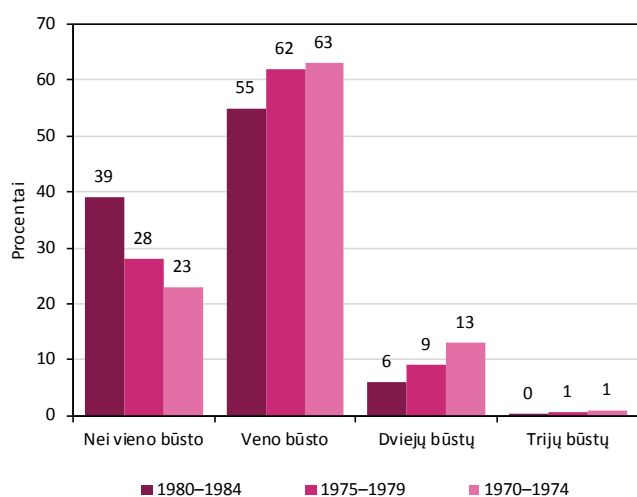
Šaltinis: Šeimų ir nelygybių tyrimas, 2019.

jaunėjančiam, gyvenančiųjų nuosavame būste dalis mažėja – gimusieji 1980–1984 m. sudaro 58 proc. Šioje kohortoje didžiausia ir būsto nuomininkų, mokančių nuomą, dalis – 14 proc., kai vyriausioje amžiaus kohortoje tokių nuomininkų dalis sudaro 6 proc. Jauniausioji kohorta išsiskiria ir tuo, kad 37 proc. apklaustųjų nurodė, jog dabartinį būstą įsigijo paėmę paskolą, kuri dar gražinama. Tai yra labai didelė dalis, lyginant su visa šalies populiacija, kur įsigijusiųjų būstą su paskola dalis sudaro 13 proc. (Eurostat, 2018). Šis apsirūpinimo būstu būdas vyrauja tarp aukštąjį universitetinį išsilavinimą įgijusių, didesnes pajamas (daugiau nei 1 682 Eur) gaunančių dirbančiųjų respondentų. Vidurinį, profesinį su viduriniu ar profesinį be vidurinio ir žemesnį išsilavinimą įgiję respondentai sudarė didžiausią dalį tų, kurie nurodė būstą paveldėję iš tėvų, giminių ar kitų artimųjų (65,4 proc.). Aukštesnį išsilavinimą įgiję asmenys atitinkamai turi ir geresnes gyvenimo sąlygas. 77 proc. aukštąjį universitetinį ar kolegijinį išsilavinimą įgijusių respondentų nurodė gyvenantys 3 kambarių būste (neskaitant virtuvės, vonios ir

tualetu), kai didžiausia dalis vidurinių, profesinių su viduriniu ar profesiniu be vidurinio ir žemesnį išsilavinimą įgijusių respondentų nurodė gyvenantys 2 kambarių būste (72 proc.). Aukštesnio išsilavinimo ir didesnes pajamas gaunantys respondentai taip pat yra labiau patenkinti būstu, kuriame šiuo metu gyvena, nei žemesnio išsilavinimo ir mažesnes pajamas gaunantys respondentai.

Vertinant būsto nuosavybės vienetų turėjimą vidurinėsios kartos Lietuvos gyventojų kohortoje, daugiau nei pusė visų apklaustųjų nurodė, kad nuo to laiko, kai sulaukė pilnametystės, yra vieno būsto savininkai arba bendrasavininkiai. Geriausiai būstu apsirūpinę vyriausios kohortos, gimusiųjų 1970–1974 m., atstovai – 63 proc. jų disponuoja vieno būsto nuosavybe. Šios amžiaus kohortos atstovai sudaro ir didžiausią dviejų būstų savininkų dalį (13 proc.). Jauniausios analizuotos amžiaus kohortos, gimusiųjų 1980–1984 m., atstovai sudaro mažiausią vieno būsto savininkų dalį (55 proc.) ir tik nedidelė jų dalis gali pasigirti disponuojantys dviejų būstų nuosavybe (6 proc.) (3 pav.).

3 pav. Nuo to laiko, kai sulaukėte pilnametystės (18 m.), kiek atskirų būstų Jūs valdėte kaip savininkas (-ė) ar bendrasavininkis (-ė), įskaitant ir dabartinį Jūsų būstą? (N=3005)

Šaltinis: Šeimų ir nelygybių tyrimas, 2019.

Ši situacija rodo, kad būsto nuosavybės prieinamumas jauniems namų ūkiams ilgainiui tampa vis sudėtingesnis. Juo labiau kad 39 proc. šios kohortos atstovų nurodė neturintys būsto nuosavybės. Paminėtina, kad jos nėra įgiję ir 23 proc. apklaustų vyriausios kartos, gimusiųjų 1970–1974 m., atstovų.

Žvilgsnis į tyrimo dalyvavusių 1970–1984 m. gimusių Lietuvos gyventojų apsirūpinimo būstu situaciją leidžia teigti, kad bendru požiūriu ši amžiaus grupė disponuoja šiek tiek mažesne privataus būsto nuosavybe nei šalies vidurkis, nes 2019 m. 90,3 proc. šalies gyventojų gyveno privačiame būsto fonde (2018 m. – 89,9 proc.) (Eurostat, 2020). Jauniaušieji apklausti respondentai, gimę 1980–1984 m., išsiskiria tuo, kad net tris kartus aktyviau nei visa šalies populiacija privačios būsto nuosavybės prieinamumo problemą sprendžia pasinaudodami išoriniais finansiniais instrumentais ir imdami paskolas būstui įsigyti. Analizuojamos kartos socioekonominiai skirtumai aiškiai koreliuoja tiek su skirtingomis jos atstovų galimybėmis siekiant privačios būsto nuosavybės, tiek ir su turimo būsto kokybės ir patitenkinimo juo situacija. Jauniems ir ypač žemesnėje socioekonominėje pozicijoje esantiems vidurinėsios kartos namų ūkiams patiems, be išorinės pagalbos, siekti privačios būsto nuosavybės bei kokybiško, jų poreikius atitinkančio būsto tampa vis sudėtingiau.

Literatūra

- Clapham, D., Mackie, P., Orfors, S., Thomas, I., Buckley, K. (2014). The Housing Pathways of Young People in the UK. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 46(8), 2016–2031.
- Druta, O., Ronald, R. (2016). Young Adults' Pathways into Homeownership and the Negotiation of Intra-family Support: A Home, the Ideal Gift. *Sociology*, 51(4), 783–799.
- Eurostat. (2018). Housing Statistics. [žiūrėta 2021 03 17]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Housing_statistics.
- Eurostat. (2020). Income and Living Conditions. [žiūrėta 2021 03 17]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_lvho02/default/table?lang=en.
- Higgs, P., Gilleard, C. (2010). Generational Conflict, Consumption and the Ageing Welfare State in the United Kingdom. *Ageing and Society*, 30(8), 1439–1451.
- Lennartz, C., Arundel, R., Ronald, R. (2016). Younger Adults and Homeownership in Europe through the Global Financial Crisis. *Population, Space and Place*, 22(8), 823–835.
- McKee, K. (September, 2012). Young People, Homeownership and Future Welfare. *Housing Studies*, 27(6), 853–862.
- Ronald, R., Elsinga, M. (2012). Beyond Home Ownership: An overview. In R. Ronald, M. Elsinga (eds.), *Beyond Home Ownership: Housing Welfare and Society* (pp. 1–28). London. Routledge.

Leidinyi parengtas įgyvendinant projektą „Šeimos, nelygybės ir demografiniai procesai“. Projektas bendrai finansuotas iš Europos socialinio fondo lėšų (projekto Nr. 09.3.3-LMT-K-712 pagal dotacijos sutartį su Lietuvos mokslo taryba (LMTLT)).

Projekto svetainė: <http://kartosirseimos.lt/>
Projekto facebook paskyra: <https://www.facebook.com/seimosinelygybes/>

Demografija visiems
Informacinis biuletėnis
2021 m. Nr. 9
ISSN 2351–6887 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6887.9>

Redaktorė Aušra Maslauskaitė
Kalbos redaktorė Aukšė Gasperavičienė
Maketuotoja Marė Baublytė
Elektroninė prieiga <http://smf.vdu.lt/centrai/demografiniu-tyrimu-centras/>

Užsakymo Nr. K21-018
Data 2021 04 12
Leidžia

Vytauto Didžiojo universitetas
Socialinių mokslų fakultetas
Demografinių tyrimų centras
Jonavos g. 66
LT-44191 Kaunas, Lietuva